

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy

Katedra divadelní vědy

ročníková práce

**Osudy a okolnosti uvádění Macháčkovy Bílé nemoci
v Národním divadle**

Vedoucí práce: doc. Mgr. Petr Christov, Ph.D.

Barbora Pokorná

Praha 2018

Na tomto místě bych ráda poděkovala doc. Mgr. Petrovi Christovovi, Ph.D. za odborné vedení při psaní této práce, jeho čas, cenné rady a trpělivý přístup.

Dále bych ráda poděkovala archivu Národního divadla a jeho pracovníkům, kteří byli velice ochotni a během psaní práce nápomocni.

1. OBSAH:

2. Úvod.....	5
3. Obecný kontext inscenace, režijní versus ideologický záměr	8
3.1. Stanovení premiéry.....	8
3.2. Dramaturgicko-režijní záměr	9
4. Problémy nastalé při realizaci inscenace	13
5. Velká očekávání a následná zklamání	15
5.1. Pozvání na očekávanou inscenaci.....	15
5.2. Premiéra Bílé nemoci a její krátkodobé stažení z repertoáru ND	17
6. Kritická reflexe inscenace.....	20
7. Předčasný konec Bílé nemoci a její dozvuky	24
8. Závěr.....	26
9. Použité zdroje	29

2. ÚVOD

Macháčková inscenací *Bílé nemoci*, jejíž premiéra nakonec po odkladu a nespočtu průtahů, proběhla 21. 2. 1980 v tehdejším Tylově divadle, s sebou navzdory svému krátkému životu na jevišti, nesla o to delší život zákulisní. Během samotného plánování, realizace, ale i náhlého předčasného stahování z repertoáru Národního divadla, proběhlo ze strany jeho vedení několik kroků, které měly silný dopad na Macháčkův osud na naší hlavní scéně. Pro správu divadla a některé recenzenty jeho režijní pojetí národní klasiky nebylo dostatečně aktuální. Dle jejich mínění se zbytečně soustředilo na kolorit třicátých let, kdy bylo Čapkovo drama napsáno, a v nichž se také odehrává. Vedení, v čele s šéfem činohry Národního divadla Václavem Švorcem, shledávalo jako jeden z největších problémů právě režijně-výpravnou složku inscenace. V závěrečném Švorcově hodnocení inscenace z 13. května 1980 můžeme číst mnoho pochybností nad inscenací, jež byla očekávána s velkým nadšením, a po jejíž premiéře následovalo chladné vystřízlivění, v podobě měsíční pauzy, kdy musela být inscenace upravena, aby mohla být alespoň do konce sezony vůbec hrána.

Dozvuk nevyjasněné situace ohledně náhlého stažení inscenace již po patnácti reprízách, můžeme zaznamenat ještě v porevolučních letech, konkrétně v roce 1990, kdy časopis Národní divadlo informuje v rubrice Polemika přetiskl dopisní konverzaci, která proběhla mezi Jiřinou Švorcovou, jakožto bývalou předsedkyní Svazu českých dramatických umělců a členkou ÚV KSČ, s hercem Josefem Kemrem, který v Macháčkově *Bílé nemoci* hrál titulní roli Doktora Galéna.

Právě jeho herecká práce na hlavní postavě a režisérova interpretace byla nejvýraznější jinakostí, kterou se již čtvrté uvedení *Bílé nemoci* na prknech Národního divadla lišilo od předchozích zpracování, a tím i největším trnem v oku umělecké rady Národního divadla. Ta, jak se můžeme dočíst v již zmíněném hodnocení inscenace, považovala Macháčkovu inscenaci za neúspěšnou, a to i přes to, že zájem diváků o představení byl alespoň dle Švorcových slov značný. Navíc odborná kritika, pokud se vyjadřovala, tak ve valné většině pochvalně. V dokumentu se Švorc o odborné reflexi vyjadřuje následovně: *Odborná kritika v denním tisku byla*

*zveřejněná pouze ve Večerní Praze. Byla kladná.*¹ Zároveň ovšem jedním dechem dodává, že je inscenace značně problémová. Skutečně, pokud opomeneme dubnovou reflexi Aleny Walekové nazvanou *Varující výzvy*², která vyšla ve slovenském periodiku *Nové slovo*, v době, kdy bylo závěrečné hodnocení psáno, tedy v květnu 1980, se český tisk k inscenaci vyjádřil pouze ve *Večerní Praze*.³ Tato skutečnost se vzhledem k míře očekávání *Bílé nemoci*, jistě částečně podpořeného úspěchem Macháčkovy předešlé režie v Národním divadle *Našich Furiantů* (premiéra 13. března 1979), zdá skoro až kuriózní. Budeme-li poznámku o existenci pouze jedné recenze chápat jako výtku, bylo by záhodno zmínit citaci z dopisu psaného režisérem Miroslavem Macháčkem, v němž odpovídá na dopis z 26. března 1981 šéfredaktorovi časopisu *Scéna* na pozvání *na besedu u kulatého redakčního stolu*.⁴ Téma besedy bylo posouzení ohlasů a zaujetí stanoviska k článku s podtitulem *Zničili režiséři divadlo*,⁵ který byl na stránkách *Scény* otištěn v září roku 1980. O článku ještě budu podrobněji pojednávat dále, ale nyní bych se ráda pozastavila především u jedné věty z Macháčkovy odpovědi. V reakci na pozvání píše: *Nechci se připojit k debatě, jejíž podmínky nebyly jasně vymezeny, téma zřetelně vymezeno. Nejdříve jste projednávali moji inscenaci, aniž bych o tom věděl nebo byl dokonce přizván. Uveřejnění tohoto rokování mne udivilo tím víc, že to bylo v době, kdy se o inscenaci *Bílé nemoci* nesmělo psát.*⁶ Pravdivost Macháčkovy zmínky o zákazu psaní o *Bílé nemoci* bohužel nemůžeme stoprocentně potvrdit ani vyvrátit, nicméně je na místě, k ní přihlédnout. Zvláště chybí-li po premiéře jakékoliv tištěné ohlasy na inscenaci, jež byla před samotným uvedením hlavní scénou i mnoha periodiky v hojné míře propagována. Počet kritik, vesměs pochvalných, po květnu 1980 narostl o další dvě. Obě, krom již zmiňované *Večerní Prahy*, vyšly tedy až po Švorcově závěrečném hodnocení, a to až

¹ ŠVORC, Václav. *Hodnocení inscenace – Karel Čapek: Bílá nemoc*. Složka *Bílá nemoc (1980)*, ze dne 13. 5. 1980. Archiv Národního divadla v Praze.

² WALEKOVÁ, Alena. *Varující výzvy*. *Nové slovo Bratislava*, 24. 4. 1980.

³ RICHTER, Josef. *Stále trvající odpovědnost*. *Večerní Praha*. Nad premiérou *Bílé nemoci* v Tylově divadle, 29. 2. 1980.

⁴ MACHÁČKOVÁ, Kateřina. *Téma Macháček*. Praha: XYZ, 2010. s. 228.

⁵ FUCHS, Aleš. *Zápis z jedné schůze aneb diskuse o Bílé nemoci v Národním divadle*. *Scéna*, 1980, roč. 5, č. 14/15.

⁶ *tamtéž*

v červnu. Konkrétně se jednalo o reflexi Jiřího Tvrzníka v *Mladé frontě*⁷ a článek v časopisu *Tvorba* nazvaný *Zbytečné rozpaky nad Bílou nemocí* od Miloše Vojty.⁸

V této práci se pomocí strukturace dobových pramenů z archivu Národního divadla a jejich komparace s dostupnými vedlejšími zdroji budu snažit postihnout a čtenářovi nabídnout možné důvody, které vedly k nečekanému stažení *Bílé nemoci* z repertoáru Národního divadla. Ke komparaci archivních materiálů mi sloužily především takové prameny jako je publikace Kateřiny Macháčkové *Téma Macháček*, diplomová práce nazvaná *Režijní tvorba režiséra Miroslava Macháčka v Národním divadle v 70. a 80. letech*, televizní dokumenty České televize *Pětka z mravů* a série dokumentárního seriálu *Česká divadelní režie*, konkrétně díl o režisérovi Miroslavu Macháčkově.

⁷ TVRZNÍK, Jiří. Bílá nemoc. *Mladá fronta*, 5. 6. 1980.

⁸ VOJTA, Miloš. Zbytečné rozpaky nad Bílou nemocí. *Tvorba*, 25. 6. 1980.

3. OBECNÝ KONTEXT INSCENACE, REŽIJNÍ VERSUS IDEOLOGICKÝ ZÁMĚR

Přípravy *Bílé nemoci* spadají již na začátek roku 1979. V této době byl odvolán z funkce ředitele Národního divadla Přemysl Kočí. Na jeho místo nastoupil hudební skladatel a bývalý ředitel České filharmonie Jiří Pauer, který provedl personální změny ve vedení souborů. Změna ve vedení opery proběhla záhy po Pauerově nástupu, a to již v divadelní sezoně 1979-80. Činoherní soubor si však na nového šéfa musel počkat až do poloviny sezony 1981-82, kdy Václava Švorce vystřídal Jaroslav Fixa. Poslední dvě Švorcovy sezony se prakticky staly i posledními sezonami pro režiséra Miroslava Macháčka. Po *Bílé nemoci* mu ještě byla svěřena režie tehdejší tuzemské novinky dramatika Oldřicha Daňka *Vévodkyně valdštejnských vojsk* a v téže sezoně (1980-81) ještě režie *Hamleta*.

Vévodkyně se na repertoáru Národního divadla udržela do roku 1886 a *Hamlet* byl dokonce hrán až do roku 1988 a to i přes to, že Macháček v druhé polovině osmdesátých let v Národním divadle nic nového netvořil. Sice byl až do roku 1886 veden ve stálém souboru ND, ale od režie *Hamleta* mu nebyla svěřena jediná nová režijní práce. Na omezení pracovních nabídek ze strany ND se velkým dílem podílela především problémová inscenace *Bílé nemoci*. Je to patrné z jejího rychlého stažení z repertoáru. Zatímco *Vévodkyně* i *Hamlet* se těšili hojnému uvádění po celá osmdesátá léta, poslední opona za *Bílou nemocí* spadla již na začátku divadelní sezony 1980-81, a to hned po druhé repríze v nadcházející sezoně po premiéře, konkrétně 5. října 1980. Po téměř šestileté pauze se Macháček do Národního divadla vrátil režijně naposledy v roce 1988, kdy zde režíroval drama britské autorky Shelagh Delaney *Chut' medu*.

3.1. STANOVENÍ PREMIÉRY

Inscenace *Bílá nemoc* vstupovala do období plánování oslav k čapkovskému jubileu jeho nedožitých devadesátin. Měla se společně s výstavou o autorovi nazvanou „*Karel Čapek a Národní divadlo*“ stát jejich hlavním naplněním. Konkrétněji budu o výstavě psát v následující kapitole. Výklad dramatu z roku 1937 na konci „normalizační“ éry podléhal značně tendenčnímu čtení. Pod zástěrkou oslav národního klasika měla být celému národu připomenuta nejistota doby, ve které se celý svět ocitá. Zdůrazněna měla být především tematická linka soustředící se na

*postoj člověka na rozcestí míru a války.*⁹ Výraz *rozcestí míru a války* je ve strojopisovém dokumentu záznamu z inscenační porady z 6. dubna 1979 podržen.

Dne 23. února roku 1979 adresovali šéf činohry Národního divadla Václav Švorc a náměstek šéfa činohry Jaroslav Hanka dopisy s pověřením přípravou inscenace *Bílá nemoc*. Jeden z dopisů byl adresován Miroslavovi Macháčkovi jakožto pověření k režírování inscenace. Druhý obdržel architekt Josef Svoboda, který tím byl povolán k vytvoření scény a třetí korespondence byla adresovaná výtvarnici Šárce Hejnové, která měla vytvořit výtvarné návrhy kostýmů. Kostýmy, především jejich počet, později tvořily velmi obtížně zvládnutelnou realizační složku celé přípravy inscenace, a to zejména z ekonomických důvodů.

Ve všech třech dopisech je datum připravované premiéry stanoveno na 15. listopadu 1979 a inscenační porady na 12. března 1979. Ve skutečnosti k poradě došlo o necelý měsíc později, a to až 6. dubna téhož roku. Oproti tomu slavnostní premiérový večer byl posunut až na 21. únor roku 1980. Přitom toto konečné datum premiéry byla až třetí plánovaná možnost. Z dostupných dokumentů se poprvé o přesunutí data premiéry můžeme dočíst v dopise náměstka šéfa činohry ND Jaroslava Hanky hostujícímu choreografovi Josefu Koníčkoví, který tvořil choreografii komparsním šantánovým scénám, jež tvořily jakési mezihry inscenace. O jejich problémovosti se ještě budu podrobněji zmiňovat. V dopise Jaroslav Hanka informuje choreografa o tom, že má počítat s premiérou až 6. března 1980. Ovšem dokument z listopadu roku 1979 tzv. *List k Bílé nemoci*, jež obsahuje seznam inscenátorů, osob a obsazení, rozpis zahájení zkoušení, studijního volna a aranžovacích zkoušek, už uvádí datum premiéry, ke kterému skutečně došlo, tedy 21. únor roku 1980.

3.2. DRAMATURGICKO-REŽIJNÍ ZÁMĚR

Z celého Čapkova díla byla *Bílá nemoc* dramaturgií Národního divadla zvolena pravděpodobně právě pro své protiválečné ladění a vysokou apelativnost, která měla být ještě zdůrazněna. Ze záznamu z inscenační porady můžeme číst, že podle dramaturga inscenace Jaroslava Nezvala *autorovo dílo vedlo a ještě vede mnoho ideových bitev. Proto je důležité, aby nová inscenace byla v ideovém výkladu přesná.*¹⁰

⁹ Archiv Národního divadla v Praze. Složka *Bílá nemoc (1980)*. *Záznam z inscenační porady k dramatu Karla Čapka: Bílá nemoc*, ze dne 6. 4. 1979.

¹⁰ tamtéž

Navzdory tomu počátečnímu nápadu byly veškeré úpravy, aktualizace a zásahy do textu, zkrátka celá režijní koncepce, po uskutečnění premiéry považovány za problematické a většina z nich musela být přepracována. Z dokumentu z inscenační porady můžeme na základě režisérovy věty: *Inscenace bude zdůrazňovat vazbu člověka na dění ve světě, otázku jeho spoluodpovědnosti za osud světa.*¹¹ vyčíst alespoň původní režijní záměry, které mohly být v rámci dobových poměrů verbalizovány. Hlavní téma, na které se Macháček v Čapkově textu zaměřoval bylo podle jeho dcery Kateřiny pokus *oživit příběh i téma Nemoci jistými změnami v situacích a orámovat hru kabaretními písněmi.*¹² Toto zaměření zdůrazňovaly především režijní úpravy textu, o nichž podrobně hovoří Johana Černá ve své diplomové práci *Režijní tvorba Miroslava Macháčka v Národním divadle v 70. a 80. letech.*¹³

Krom drobnějších úprav, jako byly škrty pro větší jevištní účinnost, vypuštění některých vedlejších postav či naopak jejich připsání, zestručnění a oproštění od mnohdy nadměrné popisnosti a opakování informací, režisér v inscenaci pozměnil několik Čapkových výchozích situací.¹⁴ Nejrazantnější změny nastaly v konci druhého obrazu ve druhém dějství a na úplném konci. V druhém dějství vystupuje postava Matky a postava doktora Galéna. V originále, si doktor zachovává své přesvědčení, že nebude léčit nikoho, krom malomocných ležících na pokoji číslo 13. V Macháčkově úpravě se Galénovi ženy, přestože je z buržoazní rodiny účetního pracujícího v Krügových závodech, zžlí a rozhodne se ji léčit. Tato úprava posouvala nejen celý text, ale především interpretaci hlavní postavy, do zcela jiných měřítek, než byla její inscenační tradice. Tato verze ovšem byla hrána pouze na premiéře a prvních dvou reprízách v premiérovém týdnu, poté musela být přepracována a vrátit se k původnímu Čapkovu textu.

¹¹ Archiv Národního divadla v Praze. Složka *Bílá nemoc (1980)*. Záznam z inscenační porady k dramatu Karla Čapka: *Bílá nemoc*, ze dne 6. 4. 1979.

¹² MACHÁČKOVÁ, Kateřina. *Téma Macháček*. Praha: XYZ, 2010, s. 216.

¹³ ČERNÁ, Johana. *Režijní tvorba Miroslava Macháčka v Národním divadle v 70. a 80. letech*. Praha, 2014. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta. Vedoucí práce Barbara TOPOLOVÁ.

¹⁴ tamtéž

Za jednu z nejproblémovějších složek inscenace byla Václavem Švorcem považovaná interpretace postavy Doktora Galéna. V hodnocení inscenace v posudku Kemrova hereckého výkonu sice nejdříve začne obecnější dobovou floskulí o zajímavosti a přesvědčivosti, která plně odpovídá představám režiséra, ale v konečném důsledku dodává, že kolem této interpretace je nejvíce rozpaků a dokonce ji výslovně spojuje s neúspěchem inscenace. *Dalo by se říci, že Kemrův Galén Čapkovým Galénem není.*¹⁵ Nutno dodat, že onen citovaný dokument byl napsán 13. května 1980. Touto dobou měla inscenace za sebou pouze premiéru a dvě reprízy v nepřepřacované verzi a dalších pět repríz v nové úpravě, která byla vyžádána ihned po premiéře. Dá se předpokládat, že toto oficiální hodnocení, bylo po požadavku přepracování, dalším hřebíčkem do rakve. Jestliže již v tento moment šéf činohry shledával inscenaci neúspěšnou, bylo jen otázkou času, kdy se postará i o její stažení z repertoáru.

Druhá největší změna v textu nastala v úplném závěru inscenace. Beznadějný až katastroficky vyhlížející konec, pro Čapkovu dílo poměrně netypický, zde byl překlopen do zcela opačného pólu. Doktor Galén sice na konci byl v pozadí ušlapán davem malomocných, ale mezitím se na předscéně objevilo dítě s neporušenou ampulkou léku proti nákaze a předalo ji divákovi sedícímu v první řadě. *Podle J. Šiktancové ovšem tento konec neměl být čistým „happy endem“, nýbrž jistým apelem na publikum, že otázka odpovědnosti za dění ve světě tu zůstává jednou provždy a nelze před ní utéct.*¹⁶ Tato úprava kompletně pozměňující vyznění celého díla ovšem údajně podle Jaroslavy Šiktancové, která Macháčkovi při tvorbě neoficiálně asistovala, během patnácti repríz nikdy nedošla do takové podoby, aby s ní byl režisér plně spokojen.¹⁷ Pravděpodobně však vyhovovala požadavkům vedení divadla. V konečném hodnocení Václav Švorc hovoří o původním dramatikově závěru jako příliš bezvýhodném a nový závěr hodnotí kladně jako symbol lidské naděje a možnosti.¹⁸

¹⁵ ŠVORC, Václav. *Hodnocení inscenace – Karel Čapek: Bílá nemoc. Složka Bílá nemoc (1980)*, ze dne 13. 5. 1980. Archiv Národního divadla v Praze.

¹⁶ ČERNÁ, Johana. *Režijní tvorba Miroslava Macháčka v Národním divadle v 70. a 80. letech*. Praha, 2014. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta. Vedoucí práce Barbara TOPOLOVÁ, s. 63.

¹⁷ ČERNÁ, Johana. Rozhovor s Jaroslavou Šiktancovou ze dne 11. 2. 2014.

¹⁸ ŠVORC, Václav. *Hodnocení inscenace – Karel Čapek: Bílá nemoc. Složka Bílá nemoc (1980)*, ze dne 13. 5. 1980. Archiv Národního divadla v Praze.

Během plánovaného režijního výkladu byla často skloňována, alespoň podle zápisu z inscenační schůze, chmurnost a negativní ladění hry. Tuto skutečnost celý inscenační tým neshledával zcela šťastnou a režisér Macháček hovořil o principu kontrastu, se kterým by k inscenaci přistupoval a kterým by vyvažoval nadměrnou bezvýchodnost dramatu. Nicméně nápad změny nálady z negativní na více nadějnou mohl Macháčkově sloužit pouze jako záminka proto, aby do inscenace „protlačil“ dvanáct kabaretních mezihér z prostředí německého pokleslého šantánu, kde se elity Čapkova dramatu ve volných chvílích baví. Rozhodnutí pro zasazení inscenace do koloritu nacistického Německa, včetně hudebního doprovodu v podobě živě zpívaných a hraných německých šlágrů, režisér odůvodnil slovy: *Hra je svým laděním chmurná, potřebuje vyvážit, postavit na principu kontrastu. Proto vrháme taky pohled na křečovitou zábavu lidí před druhou světovou válkou a odtud těžíme vizuální barvitost pro formu představení.*¹⁹ Jedním ze skutečných důvodů pro výběr dobového zasazení mohla být režisérova nechuť odprošťovat Čapkovo drama od dobových realit, protože by jinak mohl být nucen je aktualizovat a hledat nový typ fašismu. Vzhledem ke kritikám, narážejícím na fašizaci západu v průběhu studené války, by se dalo čekat, že bude vládnoucí garnitura požadovat podobné hledání i v „aktualizované“ inscenaci. Ideu o představení povrchnosti a podlosti chtěl Macháček podpořit i důrazem na vizuální stránku inscenace. Všechny šantánové scény byly hrány v popředí jeviště, kde tančily postarší neforemné tanečnice s válečnou pěveckou a hereckou hvězdou Nelly Gaierovou v čele.²⁰ *Obrazně řečeno bychom potřebovali jakýsi konkurs na neforemné starší baletky, které by na scéně byly mladistvě nalíčené. Zpěvačku pokud možno s největším tělesným objemem, následně šlágrů à la Petr Kreuder, Ženy nejsou andělé atp.*²¹ Těmito slovy Macháček uvedl svůj režijní záměr a nastínil prostředí, ve kterém se *Bílá nemoc* bude odehrávat.

¹⁹ Archiv Národního divadla v Praze. Složka *Bílá nemoc (1980)*. Záznam z inscenační porady k dramatu Karla Čapka: *Bílá nemoc*, ze dne 6. 4. 1979.

²⁰ Nelly Gaierová, provdaná Valentová, byla česká herečka a zpěvačka rakouského původu, která během své kariéry ve třicátých letech účinkovala na operetních scénách po celé zemi. Po válce, mimo jiné spolupracovala, i s dvojicí W+V. Nakonec přes třicet let účinkovala v hudebním divadle Karlín. Během své kariéry stihla ztvárnit několik hlavních operetních rolí a byla známá i z filmografie protektorátní doby. Je tedy zřejmé, že její obsazení na začátku osmdesátých let mohlo znalým divákům evokovat nové a skryté asociace a paralely.

²¹ Archiv Národního divadla v Praze. Složka *Bílá nemoc (1980)*. Záznam z inscenační porady k dramatu Karla Čapka: *Bílá nemoc*, ze dne 6. 4. 1979.

Určitým protikladem k šantánovým scénám s historicky věrným mobiliářem i rekvizitami, zde onen kontrapunktní princip, se měl stát zbytek jeviště Tylova divadla. Josef Svoboda, výtvarník scény, umístil do celé zadní části šikmu a na ní 45 nemocničních postelí. Ty měly *symbolizovat nemocnou společnost*.²² Krom hlavní herecké úlohy ztvárňoval každý herec, vyjma Josefa Kemra jakožto doktora Galéna, i druhou úlohu; postavy malomocných, kteří nakonec společně s tanečnicemi Galéna ušlapali. Dle inscenátorů byla tato scéna pro zmírnění jejího naturalistického charakteru, provedena jevištní metaforou.²³

4. PROBLÉMY NASTALÉ PŘI REALIZACI INSCENACE

Všechna kabaretní pásma, kromě hromadného neuznání ze strany vedení Národního divadla a dědiců po Karlu Čapkovi, čelila velkým problémům již během realizace inscenace. Můžeme předpokládat, že nevole schvalovat dodatečná přání inscenátorů týkající se právě této složky inscenace byla značná a v konečném důsledku směřovala k potlačení šantánových intermezz. Na konci roku 1979, kdy byla inscenaci ve fázi před zahájením výroby, zažádal režisér Macháček o dodatečné vybavení kabaretních scén. Požadavek se týkal navýšení kostýmů pro tanečnice. Výsledek celého požadavku byl zcela opačného rázu, než si pravděpodobně inscenátoři představovali. Místo schválení dodatečné výroby, byli v dopise z 21. prosince 1979 režisér Miroslav Macháček společně s kostýmní výtvarnicí Šárkou Hejnovou požádání, aby znovu promysleli návrhy kostýmů tanečnic a aby snížili jejich počet o 40 kusů. Václav Švorc navrhoval jeden univerzální kostým pro každou tanečnici s případnými doplňky, které by byly v jednotlivých mezihrách střídány a tak by tvořily pokaždé jiný kostým. V dopise adresovaném Miroslavovu Macháčkovi Václav Švorc argumentuje několika překážkami, které zadání dodatečné výroby brání. Zaprvé byl podle Švorce požadavek zadán jen šest dnů před začátkem výroby. Z tohoto důvodu by dodatečná výroba byla nad limity výroby v domácích dílnách ND na Floře a musela by být zadána výroba externí. Ta by však zvýšila náklady na inscenaci. Jiné řešení by hrozilo odložením premiéry, která by způsobila posun dalších premiér (*Maryši* a obnovené premiéry *Bílých čapů nad Brestem*, jež měla sloužit jako

²² tamtéž

²³ tamtéž

slavnostní představení z 35. výročí „osvobození“ Československa Rudou armádou) a narušila by přesun baletní inscenace *Stvoření světa* z Národního divadla do Tylova divadla.²⁴ Jako rozhodující argument však Švorc uvádí nesouhlas vedení Československé televize s prodlužováním uvolnění režiséra *Maryši* Evžena Sokolovského.²⁵ Navíc nebylo tajemstvím, že Švorc již od počátku nebyl velkým příznivcem hraním *Bílé nemoci* v koloritu let třicátých. V dopisu, který psal režisérovi Miroslavu Macháčkovi, hned na začátku korespondence zmiňuje: *Jsem také současně přesvědčen, že Tvůj inscenační záměr Bílé nemoci je svědomitě připraven, i když se stále nemohu ztotožnit s dobovým zařazením inscenace, předpokládám však, že celou záležitost máte s dramaturgem s. Nezvalem dostatečně promyšlenou.*²⁶ Podle dopisu z 4. ledna roku 1980 můžeme usuzovat, že inscenátoři během období Vánoc kostýmní návrhy dle Švorcových požadavků přepracovali, jelikož již na začátku roku v tomto dopise Václav Švorc podával závazný souhlas vedoucímu výroby architektu Františku Hořejšovi se zahájením výroby pánských kostýmů, kde dodává, že přepracované návrhy kostýmů tanečnic byly již onen den vyzvednuty, a že po dohodě s režisérem Macháčkem, by kostýmy nakonec neměly překračovat stanovený finanční limit.

²⁴ V letech 1977 - 1983 probíhala rekonstrukce Národního divadla a všechny stávající inscenace, které se zde hrály musely být přesunuty na jiné scény ND.

²⁵ Archiv Národního divadla v Praze. Složka *Bílá nemoc (1980)*. *Dopis Václava Švorce Miroslavu Macháčkovi*, ze dne 21. 12. 1979.

²⁶ *tamtéž*

5. VELKÁ OČEKÁVÁNÍ A NÁSLEDNÁ ZKLAMÁNÍ

Jak již bylo řečeno výše, očekávané inscenaci *Bílé nemoci*, předcházelo otevření výstavy v Tylově divadle věnované Karlu Čapkovi nazvané *Karel Čapek a Národní divadlo*. Informovala o ní podstatná část celostátních i regionálních periodik. Český tisk po informaci o výstavě většinou přidávala i krátkou větičku o připravované inscenaci, nicméně ten slovenský, omezil zprávu pouze na výstavu. Dne 22. prosince 1979 byla výstava slavnostně otevřena a hned den poté, o ní informovala periodika *Rudé právo*, *Mladá fronta*, *Práce Praha* i *Práca Bratislava* a slovenská *Pravda*. O pár dní později danou informaci přebrala i hradecká *Pochodeň* a *Zemědělské noviny*. Zcela záměrně zde používám výraz přebrala, jelikož informace o výstavě a případně i premiéře byla vždy formulována, ne-li úplně stejně, minimálně velice podobně, kdy docházelo jen k menším rozdílům v textu v podobě přeformulování věty. V lednu se zmínka o *Bílé nemoci* objevila pouze ve *Svobodném slově*, ale v únoru, těsně před premiérou, se přidala i *Večerní Praha*, která mimochodem jako jediná vydala záhy po premiéře i recenzi,²⁷ slovenská *Pravda*, *Práce* a ještě jednou *Svobodné slovo*. V *Práci* vyšel i rozsahově velmi omezený rozhovor s dramaturgem inscenace Jaroslavem Nezvaalem.

5.1. POZVÁNÍ NA OČEKÁVANOU INSCENACI

Narozeniny Karla Čapka připadají na 9. leden. Před únorovou premiérou Národní divadlo vydalo tištěnou pozvánku na chystanou inscenaci *Bílé nemoci*. Text upozorňoval na úzké spění Karla Čapka s Národním divadlem a označoval ho za kmenového autora činohry ND.²⁸ V pozvánce nechyběla vzpomínka na světovou premiéru *Bílé nemoci* na jevišti Národního divadla a byla zdůrazňována potřeba uvádění protiválečného dramatu na počátku osmdesátých let. Text pozvánky narážel na západní mocnosti ocitající se ve studené válce s celým sovětským blokem. Otázky míru přisuzovala právě jemu a jasně stanovovala hrozbu ze západní strany. Nenápadně se snažila čtenářům vsugerovat uměle vytvořené paralely mezi fašistickými režimy let třicátých a kapitalistickými režimy tehdejšími. *Čtvrtým návratem k Bílé nemoci toužíme se přiřadit k významu prvního nastudování. I dnes nemocná buržoazní společnost se chce ozdravit válečným dobrodružstvím. Znovu*

²⁷ RICHTER, Josef. Stále trvajících odpovědnost. *Večerní Praha*. Nad premiérou *Bílé nemoci* v Tylově divadle, 29. 2. 1980.

²⁸ Archiv Národního divadla v Praze. Složka *Bílá nemoc (1980)*. Pozvánka na inscenaci *Bílá nemoc* v Národním divadle.

stojíme na stráži míru. Opět vstupuje do popředí zodpovědnost každého jedince za vývoj ve světě. Zobecnili jsme si proto nádherné Čapkovo podobenství a odpovědnost za vývoj ve prospěch člověka úpravou předlohy, zbavené nánosu času a předkládáme vám ji jako restaurovaný obraz, na němž v nových barvách zazáří krása myšlenky a mistrovský štětec Mistra.²⁹ Tak zní předposlední odstavec pozvánky, který spíše než jako nalákání publika do divadla vyznívá jako obhajoba dramaturgie Národního divadla.

Hájení dramaturgického výběru můžeme sledovat i v dalších periodicích vydávaných přímo divadlem. Únorové číslo časopisu *Národní divadlo informuje* obsahuje dlouhý článek s názvem *Bílá nemoc výzvou k bdělosti*. Kromě agitačního nadpisu je v samotné stati velmi často, vzhledem k jednostránkovému rozsahu článku, skloňováno sousloví *nést odpovědnost*. Na jedné straně výzva k bdělosti a na druhé apel na nesení odpovědnosti. Obě skutečnosti měly mít zcela jistě přesah za hranice divadla a měly uspokojit ideologické čtení textu. Z celého článku je navíc zřetelná snaha ze strany oficiální kulturní instituce uhájit Čapka jako publikovatelného a socialismem snášeného autora. Upozornit na něj a vhodit ho do takového světla tak, aby se hodil do škatulky národního klasika a ne „prvorepublikána“ hájícího demokracii, svobodu a mír. Tento účel potvrzuje umělé našroubování Karla Čapka do koloběhu socialistických dějin. Autor článku v několika odstavcích cituje Julia Fučíka, který se dle slov autorových nad tragickým Čapkovým osudem zamýšlel *z marxistické pozice v nekrologu již v prosinci 1938*³⁰ a to v článku nazvaném *Co proběhlo hlavou nad mrtvým Karlem Čapkem*. Pro zkonkretizování si dovoluji část Fučíkova článku otištěného v časopise NDI citovat: „*Byl to nejsvětovější český spisovatel – a přece tolik talentu vyčerpával v drobnostech, které ho nemohly přežít. Měl snad šťastnější pohodu pro svou práci než kdokoliv jiný z českých spisovatelů – a přece kolik sil mu vzal rád světa, který se snažil obhájit a jehož drsnost se marně snažil uhladit anebo zakrýt básnickým obrazem. Byl to básník veliké a plodné síly. Poznáš ji na počátku a na konci jeho tvorby. Ale mezi tím je celá velká perioda, pro niž byl některými slavnostně a s uznáním a jinými trpce nazýván „oficiálním spisovatelem*.“³¹ Čapkova angažovanost na vzniku samostatného československého

²⁹ Archiv Národního divadla v Praze. Složka *Bílá nemoc (1980)*. Pozvánka na inscenaci *Bílá nemoc v Národním divadle*.

³⁰ Archiv Národního divadla v Praze. Složka *Bílá nemoc (1980)*. *Časopis Národní divadlo informuje*, z února 1980.

³¹ *tamtéž*

státu je Fučíkem míněna jako *perioda násilného ochuzování, v níž básnické srdce táhlo do hlubin a falešné vědomí odpovědnosti za řád nutilo k povrchnosti*.³² Nakonec nekrologu, jako z věštící koule, Fučík čte Čapkovo posmrtné utrpení po prozření, ke kterému podle něj pravděpodobně měl dospět. *Jak to muselo otrást Čapkovým nitrem, když nyní, po 30. září (tj. po Mnichovu), poznal nebo alespoň vytušil cizotu řádu, za nějž chtěl nést odpovědnost. Jeho svět se zhroutil, a přece to nebyl jeho svět*.³³ Jak je z předešlých citací vidno, nepřítel socialistického vedení však nebyl nikdy naplno pojmenován. Kolem termínů jako demokracie či kapitalismus se jen (kras)opisně krouží. První republika je nazývána „předmnichovskou republikou“ a západ a vše jemu náležící byl označován jednotným termínem za buržoazní. Samostatný Československý stát dvacátých a třicátých let dvacátého století byl připodobňován k nefunkčnímu řádu. V článku se v podstatě slévají dohromady dva zcela diametrálně odlišné politické stavy Československého státu. Protektorát je nenápadně šroubován a připodobňován k období rozkvětu demokracie na našem území. Ke konci článku udělal Fučík z Čapka *bojovníka za svobodu*. Nicméně tato svoboda byla chápána v měřítkách socialistické totality.

5.2. PREMIÉRA *BÍLÉ NEMOCI* A JEJÍ KRÁTKODOBÉ STAŽENÍ Z REPERTOÁRU ND

Ihned po premiéře 21. 2. 1980 se objevily komplikace, které zastavily inscenaci na celý měsíc. Dva dny po ní psal Miroslav Macháček z Janova nad Nisou své dceři, že musel ujet z Prahy. Zároveň se zmiňuje o noční poradě, která měla proběhnout, a jíž se také účastnil, v sobotu 23. 2. 1980.³⁴ Dále Macháček píše: *Moc mě mrzí, že jsem Vás už nezastihl v klubu, ale vyskytly se velmi vážné problémy týkající se poslední premiéry. Jsem ze všeho dost smutnej a otrávenej. Pořád mě někdo kontroluje jako začínajícího režiséra, pořád mě někdo podezřívá a já už za dva roky půjdu do penze!*³⁵ Ačkoliv v dopisu Macháček hovoří o odchodu do penze již v průběhu dvou let, oficiálně byl jako režisér vedením činohry poslán do důchodu až 1. ledna revolučního roku 1989. *Do divadla se vrátil za bouřlivých listopadových událostí roku 1989,*

³² Archiv Národního divadla v Praze. Složka *Bílá nemoc (1980)*. *Časopis Národní divadlo informuje*, z února 1980.

³³ *tamtéž*

³⁴ MACHÁČKOVÁ, Kateřina. *Téma Macháček*. Praha: XYZ, 2010, s. 215.

³⁵ *tamtéž*

v nichž se s vervou angažoval.³⁶ V dopisu si zklamaný režisér zoufá i nad procesem zkoušení a nehostinnými podmínkami, které mu divadlo připravilo: *Jako by nestačilo všechno, co jsem zakusil za poslední týdny, jako by nestačilo, že člověk z posledních fyzických i duševních sil vydupává něco v podmínkách nedůstojných jakékoliv práce – o umění už vůbec nemluvě. Nechci se rozepisovat do podrobností, ale v podstatě šlo o to, abych provedl v představení určité změny. Protože jsem nesouhlasil, schůzka se protáhla a navíc – další představení byla zatím pozastavena a už v pátek t. m. je změna. Nevím, co bude dál a co mě všechno čeká, až se vrátím do Prahy. Zatím na to radši nemyslím a žasnu nad probouzející se přírodou, nad modrou oblohou a pálicím sluncem. Pod okny mi hučí potok Nisy a zpívají ptáci. Všechno je vzácně vzdálené a pražské problémy neskutečné. Když se Tě někdo bude ptát, proč se představení nehraje, tak bude asi nejlepší, když budeš dělat, jakože nic nevíš.*³⁷

Citovaný dopis dceři Kateřině Miroslav Macháček podepsal *Tvůj trochu smutný otec*.³⁸ Celá záležitost ohledně *Bílé nemoci* režiséra natolik otrávil, že se v pozdějších dokumentech při zmínce o Národním divadle vyjadřuje značně negativně. Zároveň je však z jeho slov patrné především zklamání a pocit zmaru nad osudem činohry ND.

Oficiálně byl požadavek změny přisuzován agentuře Dilia. Václav Švorc ve svém hodnocení inscenace ve čtvrtém odstavci týkajícího se organizační stránky uvádí jako příčinu přepracování sdělení doktora Hlaváče o nesouhlasu ze strany Dilia k dalšímu provozování v případě, že nedojde ke změnám v inscenaci, *které se týkaly postavy Galena, tanečních výstupů, německy zpívaných šlágrů, nacistických reálií apod. To byl také rozhodující důvod k přerušení reprízování, k úpravám a přezkoušení.*³⁹ Nicméně Johana Černá ve své diplomové práci oprávněně zpochybňuje tento důvod jako rozhodující. Její argumentace stojí na tom, že upravený text byl již před

³⁶ MACHÁČKOVÁ, Kateřina. *Téma Macháček*. Praha: XYZ, 2010, Přebal knihy.

³⁷ MACHÁČKOVÁ, Kateřina. *Téma Macháček*. Praha: XYZ, 2010, s. 215.

³⁸ MACHÁČKOVÁ, Kateřina. *Téma Macháček*. Praha: XYZ, 2010, s. 216.

³⁹ ŠVORC, Václav. *Hodnocení inscenace – Karel Čapek: Bílá nemoc*. Složka *Bílá nemoc (1980)*, ze dne 13. 5. 1980. Archiv Národního divadla v Praze.

premiérou Dilií schválen a během premiéry se nijak neproměnil.⁴⁰ Tento argument je potvrzen v samotném hodnocení (tomtéž, ve kterém Švorc uvádí Hlaváčův požadavek změny) a to dokonce pouze o dva odstavce výše. Švorc zde píše: *Upravený text i s uvedením inscenačního záměru, tzn. i záměru s tanečnicemi byl odsouhlasen dr. Krčmou a včas předán DILII.*⁴¹

Nabízí se otázka, proč byly osudné problémové kabaretní scény vůbec cenzurou vedení Národního divadla schváleny. Václav Švorc ve svém hodnocení uvádí, že: *V premiérovém představení nevyznělo dílo v takovém lesku, jak bylo předpokládáno.*⁴² V hodnocení vlastní volbu „nezatržení“ šantánových intermezz již v průběhu zkoušení obhájí slovy: *Příběh byl inscenátory situován do reálií fašistického Německa třicátých let s přesvědčením, že si divák sám objeví konkrétnosti přesahující do dnešních dnů.*⁴³ Vinu za nežádoucí vyznění těchto scén přisuzuje výměně hlavní kabaretní zpěvačky. Dle jeho mínění *nová interpretka posunula původní záměr do jiných poloh a upoutávala na sebe více pozornosti, než jak bylo pro ideové vyznění záměru únosné. Neúnosným se ukázalo také předimenzování tanečních čísel a přílišné zdůrazňování třicátých let Německa.*⁴⁴ Důsledkem využití kabaretního pásma kromě okamžitého přerušování uvádění inscenace po dobu jednoho měsíce, než byla toto pásmo upraveno a inscenace tím zkrácena o dvacet minut, byl mimo jiné i článek Vladimíra Hroudy *Nezastupitelný význam i odpovědnost dramaturgie* otištěný 2. srpna 1980 Rudým právem. Autor zde na příkladu Macháčkovy inscenace *Bílá*

⁴⁰ ČERNÁ, Johana. *Režijní tvorba Miroslava Macháčka v Národním divadle v 70. a 80. letech*. Praha, 2014. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta. Vedoucí práce Barbara TOPOLOVÁ, s. 66.

⁴¹ ŠVORC, Václav. *Hodnocení inscenace – Karel Čapek: Bílá nemoc*. Složka *Bílá nemoc (1980)*, ze dne 13. 5. 1980. Archiv Národního divadla v Praze.

⁴² tamtéž

⁴³ tamtéž

⁴⁴ ŠVORC, Václav. *Hodnocení inscenace – Karel Čapek: Bílá nemoc*. Složka *Bílá nemoc (1980)*, ze dne 13. 5. 1980. Archiv Národního divadla v Praze.

nemoci uvádí dle svého mínění nezvládnutou práci dramaturga, kdy díky nedostatečné aktualizaci tématu (myšleno zasazením inscenace do Hitlerova Německa) „klasické dílo“ nevchází v obecnější platnost. *Místo aby ukázal, jaké nebezpečí hrozí světu dnes, kde jsou síly reakce a války, vytvořil historickou pohlednici třicátých let. Škoda, že nezobrazil ty síly, které dělají vše pro to (ostatně dnes jako včera), aby získaly moc nad světem a neštítí se žádných prostředků, jak svého cíle dosáhnout. Na oltář hegemonistických záměrů jsou ochotny položit i milióny lidských životů. Jestliže se režisér mýlil, dramaturg měl bojovat za obecný, aktuální výklad díla.*⁴⁵

6. KRITICKÁ REFLEXE INSCENACE

Záhy po premiéře vyšel pouze jeden článek kriticky hodnotící Macháčkův nejnovější opus v Národním divadle. Osm dní po premiéře Josef Richter ve *Večerní Praze* píše o silně působícím závěru i zajímavém spojování jednotlivých obrazů. Celá recenze je psána ve velmi kladném duchu. Veškeré inscenační složky, které byly Švorcem a vedením divadla považovány za problémové (jako například ztvárnění postavy Doktora Galéna Josefem Kemrem nebo zasazení inscenace do třicátých let a propojení s kabaretními scénami), jsou v recenzi pochváleny. *Vynikající Josef Kemr dává Galénovi vnitřní sílu, především pohledem a sugestivním hlasem.*⁴⁶ Nejenže dobové zasazení recenzentovi nevadilo, považoval ho dokonce za skvělé řešení. *Kolorit třicátých let a především hrůzu z toho, co světu chystali ti bezohlední – mocní, zdůrazňuje režijní přístup k spojování jednotlivých obrazů. Využití hostující zpěvačky N. Gaierové a vhodně vybraných typů tanečnic, které symbolizují přeslazený,*

⁴⁵ HROUDA, Vladimír. Divadlo je víc než podívaná. *Rudé právo*. Nezastupitelný význam i odpovědnost dramaturgie, 2. 8. 1980.

⁴⁶ RICHTER, Josef. Stále trávající odpovědnost. *Večerní Praha*. Nad premiérou Bílé nemoci v Tylově divadle, 29. 2. 1980.

*nevkusný barvotisk doby na pokraji zkázy na pokraji zkázy, je vynikajícím nápadem.*⁴⁷ Chvála Kemrova hereckého pojetí Doktora Galéna Richterovou reflexí nekončila. Alena Waleková, píšící pro *Nové slovo*, po obecnějším úvodu, kde vzpomínala první inscenaci *Bílé nemoci* i film, hodnotí výkon Josefa Kemra taktéž velmi přívětivě: *V této podobě je aj doktor Galén racionálnější, představuje všech těch bezmenných statočných a húževnatých odporcov vojny. Josef Kemr mu dal vnútornú silu človeka neústupného vo svojej pravde.*⁴⁸ Navíc v článku autorka zdůrazňovala podstatu Čapkova díla, jakožto dramatického textu zaměřeného na obraz fašizace společnosti.⁴⁹

Po sepsání závěrečného hodnocení z 13. května 1980, kde se Václav Švorc vyjadřuje negativně k herectví Josefa Kemra, se však již v kritice Jiřího Tvrzníka v *Mladé frontě* z 5. června 1980 dočítáme zcela opačný názor na výkon hlavního představitele, než měli Tvrzníkovi kolegové z *Večerní Prahy* a *Nového slova*. *Kemrův Galén je pozoruhodný v jednotlivostech, celkově však působí příliš monotónně. Jeho přehnaná nevtíravost zamlžuje poslání postavy. Pod povrchem bezbrannosti doktora Galéna postrádám posedlost, která by byla výrazem nezlomné vnitřní síly člověka. Tu postřehneme spíše z vnějšku. V tomto směru Galén nepřesvědčuje.*⁵⁰ Dobovému čtení Doktora Galéna, zachránce lidské rasy, zřejmě nejvíce vadila plachost a ztráta bojovného postoje. *Zdá se mi, že v inscenaci je onen pozitivní prvek, představovaný doktorem Galénem (Josef Kemr), neuměřeně potlačen celkovým pojetím této postavy. V konfliktu Galéna s Maršálem (Josef Somr) – lékaře s vojákem, humanisty s fanatikem – stojí lidská důstojnost ukřičená mocí a nadutostí až příliš odevzdaně. Přitom Čapkův Galén má mít ohromnou vnitřní sílu, odhodlání; to není bolestín, to je bojovník; jen zdánlivě plachý a zakřiknutý, protože jeho „ale to bych nemohl, to ne“*

⁴⁷ tamtéž

⁴⁸ tamtéž

⁴⁹ WALEKOVÁ, Alena. Varující výzvy. *Nové slovo Bratislava*, 24. 4. 1980.

⁵⁰ TVRZNÍK, Jiří. Bílá nemoc. *Mladá fronta*, 5. 6. 1980.

*nesmí zaniknout, ale má být vykřičníkem, který pak provází postavu Galéna celou inscenací. Tady tomu tak není.*⁵¹ Vybraná citace podporuje domněnky o značně tendenčním a totalitou ovlivněném čtením Karla Čapka. Ukazuje pro vládní garnituru přijatelné dobové domnění kritiky o tom, že existuje pouze jedna možná interpretace postavy, jelikož může být dle ideologie jediná správná.

Zajímavostí je, že se o pozastavení inscenace z důvodu jejího přepracování alespoň v určitých kruzích vědělo, a co víc, že se o něm psalo. Redaktor Miloš Vojta v článku nazvaném *Zbytečné rozpaky nad Bílou nemocí* v časopisu *Tvorba* naráží na skutečnost, že byla inscenace po premiéře pozastavena. Ve své recenzi se věnuje obrazu, kde se v původní Macháčkově verzi Doktor Galén rozhodne léčit postavu Matky, která ovšem po premiéře musela být přepracována do původní podoby. *Naznačil možnost, že by doktor Galén učinil výjimku a léčil by ženu ředitele účtárny Krügových závodů. Na premiéře k tomu ještě došlo, ale následující reprízy tento záměr už korigují a z dramatického faktu činí jen nezřetelný náznak, který si divák může dořešit sám.*⁵² Celý článek působí jako obhajoba režiséra Macháčka a jeho práce. Jakoby Vojta nepřímou polemizoval s vedením divadla a jeho zásahy do inscenace. *Prokáže-li se, že někde Čapkovi něco skutečně ubral, pak si časem uvědomíme, že tím vším také něco přidal divákovi: probudil v něm zájem o věci, které se už stávaly banálními, přesvědčil ho, že věci poznané nejsou vůbec zneškodněny. Cožpak se může od umění žádat jen pieta k historii, cožpak umělecké dílo nevzniká právě proto, aby vedle obrazu doby probouzelo v člověku i vůli dobu a svět měnit?*⁵³ Dokonce ve Vojtově článku můžeme číst náznaky skrytého varování před hrozícím nebezpečím, které se autor v textu snad ani neodvažuje přímo označit či pojmenovat. *Macháčkova inscenace je dílem celého souboru, zvláště oceňuji ukázněnost komparsních scén, ale i několika velkých hereckých obrazů. Macháček neinterpretuje*

⁵¹ tamtéž

⁵² VOJTA, Miloš. Zbytečné rozpaky nad Bílou nemocí. *Tvorba*, 25. 6. 1980.

⁵³ tamtéž

*hlavní čtyři postavy jen jako hotové typy, ale jako souhrn lidských vlastností, z nichž by se mohly časem zrodit nové symboly a nové typy, mnohem nebezpečnější než ty, které známe z historie.*⁵⁴ Můžeme se jen domnívat, na jaké nebezpečné typy Miloš Vojta narážel.

Možná i na Vojtův text o necelé tři měsíce reagoval poměrně obsáhlý článek tázající se, zdali *Zničili režiséři divadlo?*. Autorem byl Aleš Fuchs a na příkladu Macháčkovy *Bílé nemoci* v něm rozvíjí své tvrzení o tom, jak se režiséři *zmocňují* divadla a ničí ho na úkor dramatiků.⁵⁵ Kritizuje Macháčkův zásah do dramatického textu ve scéně, kdy se Galén rozhoduje, zdali léčit Matku. Pozoruhodné je, že inscenačně změněný závěr celé hry, který ji posouvá mnohem dál za Čapkovu původní verzi než změna jedné scény, Fuchsovi nevadil. Minimálně ne natolik, aby považoval za podstatné se o tom ve svém spílání režisérům zmínit. Podle Fuchse Čapek proti režisérovi *neměl naději* a byl *přerežirován*, neboť divadlo se podle Fuchse dnes (tehdy) nehraje kvůli myšlenkám dramatikovým, ale kvůli názoru režiséra.⁵⁶ *Když jde o režiséra bystrého, vzdělaného a kultivovaného, který navíc rozumí životu a divadlu (kolik je jich?), pak nebývají výsledky tak křiklavé.*⁵⁷ Požadavek režisérů rozumějících životu se jeví obzvláště kuriózně. Fuchsův názor na Macháčkovu režii se dostává do rozporu s tvrzením Macháčkova režijního kolegy – Otomara Krejči. Ten o něm tvrdí úplný opak: *On byl věrný divadlu, to znamená, že byl věrný divadlu dramatu, že byl věrný hrám, textům, které dělal, že dělal skutečně ty texty, že si z těch velkých jmen nedělal rohožku na utírání bot, že nedělal tyhle subjektivistické tence.*⁵⁸

⁵⁴ VOJTA, Miloš. Zbytečné rozpaky nad Bílou nemocí. *Tvorba*, 25. 6. 1980.

⁵⁵ FUCHS, Aleš. Zápis z jedné schůze aneb diskuse o Bílé nemoci v Národním divadle. *Scéna*, 1980, roč. 5, č. 14/15.

⁵⁶ tamtéž

⁵⁷ tamtéž

⁵⁸ *Česká divadelní režie*. Miroslav Macháček [epizoda dokumentárního seriálu]. Česko, ČT, 2002.

7. PŘEDČASNÝ KONEC *BÍLÉ NEMOCI* A JEJÍ DOZVUKY

Navzdory pochvalným recenzím byla situace kolem *Bílé nemoci* natolik vyhrocená, že ani po přepracování nebyla inscenace vedením zcela přijata. Poslední uvedení v sezoně 1979-80, tedy v sezoně premiéry, proběhlo na konci června. V nadcházející sezoně už byla uvedena pouze dvakrát. První repríza se odehrála 12. září. Necelý měsíc po ní, 5. října roku 1980, následovala derniéra. Ta původně nebyla plánována a v den představení se pravděpodobně ani nevědělo, že se jedná o derniéru. Lze tak usuzovat z korespondence ze září následujícího roku mezi novým uměleckým šéfem Jaroslavem Fixou a herci, kde jim oznamuje definitivní konec *Bílé nemoci*. Můžeme se zde dočíst o původním záměru inscenaci v druhé polovině roku 1981 obnovovat.

[V] pracovním programu činohry Národního divadla na první polovinu sezony 1981-82 bylo plánováno obnovení inscenace BÍLÁ NEMOC na listopad 1981.

*Z provozních důvodů jsem se rozhodl neobnovovat Bílou nemoc. Jsem si vědom toho, že zejména u některých účinkujících umělců dojde v důsledku tohoto rozhodnutí ke ztrátě významné jevištní příležitosti. Chtěl bych Vás proto ujistit, že jsem toto rozhodnutí učinil po důkladné úvaze všech okolností.*⁵⁹ Těmito slovy Jaroslav Fixa oficiálně oznámil konec inscenace. Archiv Národního divadla uchovává tři verze dopisů tohoto obsahu. Citace je přepsána z dopisu zasláního hostující zpěvačce Nelly Gaierové. Pánové Radovan Lukavský (Dvorní rada Sigelius) a Josef Kemr (Doktor Galén) obdrželi list podobného rázu jako Gaierová, akorát navíc s dovětkem, kde jim Fixa v případě jejich zájmu přislíbujuje osobní vysvětlení. *Jsem připraven, pokud byste*

⁵⁹ Archiv Národního divadla v Praze. *Složka Bílá nemoc (1980). Dopis Jaroslava Fixy Nelly Gaierové, ze dne 30. 9. 1981.*

*o to žádal, vysvětlit Vám osobně důvody, které mě k tomuto kroku přinutily.*⁶⁰ Třetí verze byla čistě informativní bez dovětky o *ztrátě významné jevištní příležitosti.*⁶¹ Ta byla zaslána předsedovi ZO – KSČ Josefu Mixovi a dále pak zbytku hereckého obsazení kromě hostujících umělců.

Pro zpřehlednění vývoje inscenace si k závěru práce dovolím stručně shrnutí. Po únorové premiéře a dvou následujících reprízách odehraných bezprostředně po ní, byla inscenace stažena z repertoáru za účelem přepracování. Po měsíci byla znovu uváděna v nové kratší verzi, a to až do konce sezony. V září a říjnu roku 1980 následovaly další dvě reprízy, z nichž ta říjnová se stala zcela poslední. Nicméně z dopisu z 22. ledna roku 1981 pro hostující pěvkyni Nelly Gaierovou je patrné, že bylo o obnovení *Bílé nemoci* uvažováno. Náměstek šéfa činohry Judr. Jiří Hrdina v tomto dopisu píše: *[S] politováním Vám musím oznámit, že v případě Bílé nemoci došlo k dalšímu odkladu, protože naše výrobní provozy nemohou pro vytíženost na jiných inscenacích provést potřebné úpravy kostýmů tanečnic v termínu, jak jsme předpokládali.*⁶² Kostýmy tanečnic se měly upravovat z toho důvodu, že dne 15. ledna 1981, tedy v době, kdy se inscenace již tři měsíce nehrála, byla vypovězena smlouva hostujícím tanečnicím z kabaretních scén. Tyto výstupy měly nadále zajišťovat sboristky baletu ND. Hrdina o týden později v dopise Gaierovou ujišťuje o dalším uvádění. *Zároveň Vás chci požádat, abyste počítala s tím, že tuto inscenaci obnovíme opět po prázdninách, tj. hned v počátku divadelní sezony 1981-82. Až bude vše*

⁶⁰ Archiv Národního divadla v Praze. *Složka Bílá nemoc (1980)*. Dopis Jaroslava Fixy Josefu Kemrovi, ze dne 30. 9. 1981.

⁶¹ tamtéž

⁶² Archiv Národního divadla v Praze. *Složka Bílá nemoc (1980)*. Dopis Judr. Jaroslava Hrdiny Nelly Gaierové, ze dne 22. 1. 1981.

aktuální dáme Vám včas zprávu o zkouškách apod.⁶³ Jak víme z předchozích odstavců, k žádnému obnovení již nikdy nedošlo.

8. ZÁVĚR

Má práce může nabízet k diskusi hned několik důvodů, proč byla Macháčková inscenace *Bílé nemoci* natolik problémová, že se nový šéf činohry ND rozhodl z *provozních důvodů* ukončit její uvádění.⁶⁴ Bohužel ony *provozní důvody* nejsou nikde písemně zaznamenány. Podle pamětnice Jarky Šiktancové, která se dle svých vlastních slov na inscenaci podílela jako neoficiální asistentka režie (*Bylo veřejný tajemství, že jsem šedá eminence.*⁶⁵), vadila inscenace proto, že vybočovala a šlapala vedení na paty.⁶⁶ *Ukazovala, že doba je nemocná, že je prolezlá malomocenstvím. [...] Nebyl to primární provokativní záměr, to vyvěralo z té hry. MM šel proti větrným mlýnům, takoví lidi nejvíc narážej, on to přitom tak nemyslel. Žádá doba nepřeje novátorství, bylo to politicky podezřelé.*⁶⁷

Politická podezřelost je tedy pravděpodobně hlavním důvodem, proč byla inscenace utnuta. Podle herce Josefa Kemra mělo v dubnu roku 1980 dojít ke schůzi, kde byla

⁶³ Archiv Národního divadla v Praze. *Složka Bílá nemoc (1980). Dopis Judr. Jaroslava Hrdiny Nelly Gaierové*, ze dne 22. 1. 1981.

⁶⁴ Archiv Národního divadla v Praze. *Složka Bílá nemoc (1980). Dopis Jaroslava Fixy Josefu Kemrovi*, ze dne 30. 9. 1981.

⁶⁵ MACHÁČKOVÁ, Kateřina. *Téma Macháček*. Praha: XYZ, 2010, s. 218

⁶⁶ MACHÁČKOVÁ, Kateřina. *Téma Macháček*. Praha: XYZ, 2010,

s. 217

⁶⁷ tamtéž

Bílá nemoc diskutována, ačkoliv se tak stalo bez přítomnosti inscenátorů.⁶⁸ Zápis z ní otiskl časopis *Scéna* na konci července roku 1980 pod titulem *Zápis z jedné schůze aneb diskuse o Bílé nemoci v Národním divadle*. Kemr o těchto událostech hovoří v roce 1990 v časopisu *Národní divadlo informuje*. V rubrice *Polemika* byla přetištěna diskuse mezi ním a Jiřinou Švorcovou s doslovem Jindřicha Černého. Skutečnost, že by návrh na zákaz inscenace vzešel ze strany SČDU, Švorcová popírá. *Je fakt, že k podobnému posouzení hry či představení býval SČDU čas od času vyzván samotnými divadly. Že by tomu tak bylo i v případě Bílé nemoci se nepamatují, ale vím bezpečně, že z pudy svazu nikdy nevzešel návrh na zákaz inscenace.*⁶⁹ Josef Kemr Švorcovou spoluvinní ze stažení inscenace. Dle jeho názoru, jako předsedkyně Svazu českých dramatických umělců, za to nese odpovědnost bez ohledu na to, zdali inscenaci viděl či nikoliv. Tento argument totiž Jiřině Švorcové v konfrontaci sloužil jako úhybný manévr. *Pokud se některá z komisí svazu opravdu představením zabývala, pak tedy bez mé iniciativy a bez mé přítomnosti. K režii M. Macháčka jsem se nikde nevyjadřovala, a to z jednoduchého důvodu – jeho inscenaci této Čapkovy hry jsem nikdy neviděla.*⁷⁰ Tento argument však Kemr nepovažoval za dostačující. *Víte-li bezpečně jako předsedkyně nejvyšší kulturní instituce, že bez vaší iniciativy z pudy Svazu nikdy nevzešel návrh na zákaz inscenace, přesto Vás mělo zajímat, proč, z jakých důvodů, na čí příkaz nebo žádost byla Bílá nemoc, bohužel bez Vašeho shlednutí, stažena z repertoáru po 15 reprízách! Protože jste zastávala dlouhou dobu tak významné, odpovědné a klíčové funkce, jste spoluodpovědná za metody prosazování a realizování kulturní politiky a její zhoubné katastrofální důsledky. Přijměte mou hlubokou lítost, že Vás, jednu z nejstarších členek KSČ, letitou předsedkyni Svazu českých dramatických umělců, letitou členku ÚV KSČ, pamětnici*

⁶⁸ Archiv Národního divadla v Praze. Složka *Bílá nemoc (1980)*. *Časopis Národní divadlo informuje*, z června 1990.

⁶⁹ tamtéž

⁷⁰ tamtéž

*etap krizí a zvrátů, tak dlouhá léta šálili a obelhávali Vaši soudruzi a nejbližší spolupracovníci.*⁷¹

Ironický projev lítosti Josefa Kemra nad obelhanou Jiřinou Švorcovou budiž nám podnětem k závěrečnému zamyšlení. Je opravdu možné, aby člověk s tak vysokou pozicí ve vedoucím kulturním orgánu za dob totality mohl být zcela neinformován o dění v Národním divadle? Nezbyvá než podotknout, že ačkoliv Jiřině Švorcové nebylo přesvědčivě dokázáno, zdali inscenaci viděla či nikoliv a zdali na stažení inscenace měla či neměla svůj vlastní podíl, její obraná reakce nahrává k domněnkám, že Macháčkova inscenace byla stažena právě z důvodů politické nepohodlnosti.

⁷¹ tamtéž

9. POUŽITÉ ZDROJE

ČAPEK, Karel. *Loupežník – RUR – Bílá nemoc*. Praha: Československý spisovatel, 1983, 355 s.

ČERNÁ, Johana. *Režijní tvorba Miroslava Macháčka v Národním divadle v 70. a 80. letech*. Praha, 2014. Diplomová práce. Univerzita Karlova v Praze. Filozofická fakulta. Vedoucí práce Barbara TOPOLOVÁ.

ČERNÁ, Johana. Rozhovor s Jaroslavou Šiktancovou ze dne 11. 2. 2014.

FUCHS, Aleš. Zápis z jedné schůze aneb diskuse o Bílé nemoci v Národním divadle. *Scéna*, 1980, roč. 5, č. 14/15.

HROUDA, Vladimír. Divadlo je víc než podívaná. *Rudé právo*. Nezastupitelný význam i odpovědnost dramaturgie, 2. 8. 1980.

MACHÁČEK, Miroslav. *Zápisky z blázince*. Praha: Artur, 2000, 183 s.

MACHÁČKOVÁ, Kateřina. *Téma Macháček*. Praha: XYZ, 2010, 320 s.

RICHTER, Josef. Stále trvajících odpovědnost. *Večerní Praha*. Nad premiérou Bílé nemoci v Tylově divadle, 29. 2. 1980.

ŠVORC, Václav. *Hodnocení inscenace – Karel Čapek: Bílá nemoc*. Složka *Bílá nemoc (1980)*, ze dne 13. 5. 1980. Archiv Národního divadla v Praze.

TVRZNÍK, Jiří. Bílá nemoc. *Mladá fronta*, 5. 6. 1980.

VOJTA, Miloš. Zbytečné rozpaky nad Bílou nemocí. *Tvorba*, 25. 6. 1980.

WALEKOVÁ, Alena. Varující výzvy. *Nové slovo Bratislava*, 24. 4. 1980.

Archiv Národního divadla v Praze. Složka *Bílá nemoc (1980)*. *Časopis Národní divadlo informuje*, z února 1980.

Archiv Národního divadla v Praze. Složka *Bílá nemoc* (1980). *Časopis Národní divadlo informuje*, z června 1990.

Archiv Národního divadla v Praze. *Složka Bílá nemoc* (1980). *Dopis Jaroslava Fixy Josefu Kemrovi*, ze dne 30. 9. 1981.

Archiv Národního divadla v Praze. *Složka Bílá nemoc* (1980). *Dopis Jaroslava Fixy Josefu Mixovi*, ze dne 30. 9. 1981

Archiv Národního divadla v Praze. *Složka Bílá nemoc* (1980). *Dopis Jaroslava Fixy Nelly Gaierové*, ze dne 30. 9. 1981.

Archiv Národního divadla v Praze. *Složka Bílá nemoc* (1980). *Dopis Jaroslava Fixy Radovanu Lukavskému*, ze dne 30. 9. 1981

Archiv Národního divadla v Praze. *Složka Bílá nemoc* (1980). *Dopis Judr. Jaroslava Hrdiny Nelly Gaierové*, ze dne 22. 1. 1981.

Archiv Národního divadla v Praze. *Složka Bílá nemoc* (1980). *Dopis Václava Švorce architektovi Františkovi Hořejšovi*, ze dne 4. 1. 1980.

Archiv Národního divadla v Praze. *Složka Bílá nemoc* (1980). *Dopis Václava Švorce Miroslavu Macháčkovi*, ze dne 23. 2. 1979.

Archiv Národního divadla v Praze. *Složka Bílá nemoc* (1980). *Dopis Václava Švorce Miroslavu Macháčkovi*, ze dne 21. 12. 1979.

Archiv Národního divadla v Praze. *Složka Bílá nemoc* (1980). *Dopis Václava Švorce prof. Jiřímu Pauerovi*, ze dne 21. 12. 1979.

Archiv Národního divadla v Praze. *Složka Bílá nemoc* (1980). *Dopis Václava Švorce prof. Jiřímu Svobodovi*, ze dne 23. 2. 1979.

Archiv Národního divadla v Praze. *Složka Bílá nemoc* (1980). *Dopis Václava Švorce Šárce Hejnové*, ze dne 6. 2. 1979.

Archiv Národního divadla v Praze. Složka *Bílá nemoc (1980)*. *Dopis Václava Švorce Šárce Hejnové*, ze dne 21. 12. 1979.

Archiv Národního divadla v Praze. Složka *Bílá nemoc (1980)*. *Pozvánka na inscenaci Bílá nemoc v Národním divadle*.

Archiv Národního divadla v Praze. Složka *Bílá nemoc (1980)*. *Záznam z inscenační porady k dramatu Karla Čapka: Bílá nemoc*, ze dne 6. 4. 1979.

Česká divadelní režie. Miroslav Macháček [epizoda dokumentárního seriálu]. Česko, ČT, 2002.